

© Морарь М. В.

Морарь М. В. – кандидат історичних наук, докторант кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК 329:323(477)

ПАРТИЙНИЙ ЛІДЕР У ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

В статті досліджується роль партійного лідера у формуванні та реалізації політичної влади. Визначені умови та принципи, необхідні для ефективної діяльності лідерів партій у процесі формування та реалізації політичної влади.

Ключові слова: політична партія, партійний лідер, партійне лідерство, політична влада, політичний процес.

ПАРТИЙНЫЕ ЛИДЕРЫ В ФОРМИРОВАНИИ И РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ

В статье исследуется роль партийного лидера в формировании и реализации политической власти. Определены условия и принципы, необходимые для эффективной деятельности лидеров партий в процессе формирования и реализации политической власти.

Ключевые слова: политическая партия, партийный лидер, партийное лидерство, политическая власть, политический процесс.

PARTY LEADERS IN FORMATION AND REALIZATION OF POLITICAL POWER

The article examines the role of party leader in the formation and realization of political power. Conditions and principles necessary for the effective operation of party leaders in the formation and realization of political power are defined.

Keywords: political party, party leader, party leadership, political power, political process.

Партійне лідерство, як одна з найбільш поширених форм політичного лідерства, безпосередньо пов'язана з проблемами формування та реалізації політичної влади. Політична партія – це об'єднання громадян, яке створено з метою постійного впливу на формування політичного курсу, завоювання та здійснення державної влади. Вплив та участь партійних лідерів у формуванні та реалізації політичної влади є не тільки важливою теоретичною, а й практичною проблемою. Вона пов'язана з розподілом повноважень між гілками влади, з питанням оптимізації державно-владних відносин, ефективного творення та результативного здійснення державної політики. Це проблема, як колективної, так і персональної відповідальності за проголошення та здійснення стратегії розвитку держави.

Політична влада згідно з визначенням науковців-політологів являє собою вироблення й запровадження у життя політичних програм усіма суб'єктами політичної системи за допомогою правових і політичних норм [1, с. 244]. Тобто, політична влада – це здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на політичну діяльність і політичну поведінку людей та їхніх об'єднань за допомогою політичних засобів.

У сучасному цивілізованому світі політична влада використовує, як правило, узаконені засоби примусу, тобто вона впливає на громадян, коли вони порушують існуючі правові норми. В цьому контексті важливою є парадигма легітимності, сформульована М. Вебером, яка передбачає, що влада ґрунтується здебільшого на довірі підданих або громадян до неї. Ця довіра, або ступінь визнання суспільством законної влади (легітимності), може бути раціональною і нераціональною [2, с. 378-379]. Серед українських політичних партій можна виокремити харизматичну, національно-патріотичну легітимність, а також легітимність на засадах участі.

Політична влада досягає найвищого інституціонального рівня, завершеності й органічної єдності у владі державній. Однак політична влада ширша за змістом, ніж державна влада, оскільки відносно самостійне значення мають владні відносини у політичних об'єднаннях (партії, групи тиску та ін.), а також вольові дії громадян під час виборів, інших масових громадсько-політичних акцій.

Сутність політичної влади полягає у створенні певного, характерного для даного суспільства типу правління, політичного режиму і державного устрою, притаманної даній державі політичної системи, відповідних їй політичних відносин та інших політичних характеристик.

На сучасному етапі суспільного розвитку структура інституціональної політики влади включає три функціональні взаємодіючі рівні:

- макроскопічну систему вищих інстанцій, яка поширюється на основні внутрішні процеси суспільства й зовнішньополітичну діяльність держави, її зовнішні органи – уряд, його центральні заклади;
- політичну владу середнього та проміжного рівня (мезорівень), створену апаратом політичної середньої ланки, бюрократією різних рангів, аж до муніципальних органів. Цей рівень безпосередньо пов'язує інституціональну політичну владу з не інституціональною, неформальною, політичну владу з неполітичною;
- мікрорівень політичної влади, яка охоплює безпосереднє політичне спілкування людей, малих груп, самоуправління. На цьому рівні формується політична культура, складаються переконання, думки тощо. Мікрорівень не є нижчим рівнем, він тільки функціонально відрізняється від інших рівнів, утворюючи разом з ним загальне політичне тло суспільства [3, с. 189].

Державна влада, як і політична, є неподільною, оскільки вона суверенна. Саме її єдність та неподільність виступають гарантами стабільності політичного (державного) життя. Водночас діяльність з реалізації влади не є однорідною, бо вона виступає в різних формах: законодавчій, виконавчій та судовій.

Дослідження діяльності партійних лідерів у державно-владному контексті зумовлене, насамперед, специфікою формування і функціонування державної влади, визначальним характером впливу органів державної законодавчої влади на діяльність виконавчих інституцій усіх рівнів; по-друге, виключною місією політичних партій у формуванні вищих органів законодавчої і виконавчої влади, визначенні політичного курсу країни, який впроваджуватиметься органами державного управління; по-третє, постійно зростаючим прагненням партій не тільки до завоювання політичної влади у вищих представницьких інституціях, а й до діяльності у виконавчих структурах, що є їх суттєвою ознакою; по-четверте, подальшими тенденціями розвитку партій, суть яких у постійному зміщенні акцентів у діяльності партій зі сфери суспільної в систему державно-владних відносин.

Актуальність дослідження зумовлюється та посилюється й також недостатнім рівнем наукової розробленості обраної теми. Українські дослідники провели велику роботу з вивчення історії політичних партій, їх виникнення та розвитку, з'ясували взаємини партій з державною владою та між собою, перспектив розвитку багатопартійності тощо. Певний внесок у розробку досліджуваної нами проблеми зробили сучасні вчені: В. Базів, А. Білоус, Т. Бевз, В. Бебик, А. Гальчинський, Ю. Ганджуров, О. Гарань, В. Горбатенко, М. Головатий, Л. Гонюкова, Є. Головаха, О. Дергачов, В. Журавський, С. Здіорук, Г. Зеленко, М. Кармазіна, Ю. Ключковський, Л. Кочубей, І. Кресіна, О. Крюков, В. Лісничий, В. Литвин, О. Майборода, М. Лагунова, М. Михальченко, А. Мойсєєва, М. Обушний, А. Пахарєв, М. Примуш, Є. Перегуда, Є. Пуфлєв, Р. Павленко, Г. Почепцов, Ф. Рудич, М. Рогозін, А. Романюк, Н. Ротар, О. Ткач, М. Томенко, В. Цвих, Л. Шкляр, Ю. Шведа, В. Якушик та ін.

Аналізуючи стан дослідження проблеми партійного лідерства у вітчизняній літературі, можна констатувати, що вона висвітлюється, здебільшого в межах таких питань як інтереси держави та громадян, співвідношення політичної та державної влади, елітизму, політичного плюралізму. У вітчизняній політичній літературі практично відсутні наукові праці, які б розкривали місце та роль партійних лідерів у формуванні та реалізації політичної влади у сучасній Україні.

Мета даної статті – з'ясувати роль партійних лідерів у формуванні та здійсненні політичної влади в умовах структуризації української суспільства.

Відзначимо, що специфіка політичних партій як суб'єктів державної влади визначається і тим, що вони забезпечують інтегрування різноманітних інтересів, а на основі цього об'єднання, за участю лідерів, виробляються нормативні рішення, які стають регулятивними правилами для функціонування соціального середовища. У той же час партії є учасниками реалізації власних рішень, їх перетворення на конкретні дії. Діяльність партійних лідерів стає визначальним фактором функціонування як нормативного, так і виконавчого компонентів державної влади.

Державно-владна суб'єктність політичних партій, як справедливо відзначає український політолог С. Топалова, це така діяльність політичних партій в органах державної влади (парламенті й уряді) та органах місцевого самоврядування (в межах делегованих виконавчим органам місцевого

самоврядування державно-владних повноважень), завдяки якій вони є розробниками політичної стратегії суспільного розвитку що отримує схвалення у процесі відповідних виборів, безпосередніми учасниками реалізації державної влади, здійснюють вирішальний вплив на неї шляхом формування уряду контролю за його діяльністю та забезпечують інституційну відповідальність двох гілок влади перед суспільством [4, с. 217].

Участь партійних лідерів у формуванні державної політики здійснюється насамперед через їхню парламентську діяльність.

У багатопартійних державах парламент завжди є партійним за своїм складом. Відоме положення “без політичних партій немає парламентаризму” вірне як у відношенні засобу формування парламенту – шляхом виборів на багатопартійній основі, так і його організації і діяльності, вирішальна роль в яких належить парламентським утворенням партій. Саме в парламенті між партійними лідерами йде боротьба за певний напрям державної політики та контроль над урядом. Власне, це є арена, куди перенесли боротьбу за владу політичні партії. Отже, опосередковано, через своїх лідерів у парламенті, політичні партії виконують функцію вироблення політичного курсу. Хоча необхідно наголосити, що специфікою України є те, що політичний курс досить часто виробляється Президентом та його Адміністрацією.

Таким чином, реальна участь партійних лідерів у формуванні та реалізації політичної влади стає можливою, якщо вони перебувають при владі, відтак мають можливість реалізувати свої програмні постанови, передвиборчі обіцянки.

Варто підкреслити, що партійні лідери, які мають визначальний вплив на формування та реалізацію політичної влади, зобов'язані досягти розумного компромісу щодо стратегії розвитку держави і суспільства. Також, реалізація інтересів партійних сил є практично неможливою без укладання політичних домовленостей між ними.

Головні принципи мають стати принципами політичної та ідеологічної багатоманітності, конкурентності, толерантності, системності. Відповідним чином, складові тактики українських партійних лідерів представляються нам у такій послідовності: побудова коаліції, розширення мережі, контроль за прийняттям рішень в коаліції.

Досліджуючи такі принципи, слід особливо наголосити на їхньому бажаному характері, який передбачає, що вони мають бути враховані та використані партійними лідерами за ідеальних умов співробітництва. Разом із тим відомо, що реальний формат взаємодії вітчизняних партійних сил подекуди на жаль виключає наявність будь-яких принципів, а тактика політичної боротьби та політичного протистояння відзначається відсутністю принципових засад толерантності, конкурентності, рівних можливостей та інших положень демократичного політичного процесу, що призводить до появи інших суб'єктивних принципів, які не мають нічого спільного із засадами цивілізованої конкуренції та парламентаризму (псевдопринципи виправданого свавілля, корумпованості, лобізму тощо).

Активність та вплив партійних лідерів на формування та реалізацію політичної влади слід визначити як доволі низький. Такий низький рівень партійного впливу на владу може пояснюватись багатьма причинами.

Так, одні дослідники пишуть про «громадянське суспільство зі знаком мінус» [5, с. 204], в якому політичні партії діють за принципово відмінними від західних схемами, і служать не стільки провідниками суспільних інтересів, скільки способом легітимації та легалізації окремих політичних еліт. Серед інших науковців домінує думка, про загальну «незрілість» партійної системи, з чого робиться висновок про неготовність політичних партій брати належну їм участь у суспільно-політичному житті, виконувати представницькі функції, забезпечувати прогнозовану, стабільну роботу парламенту тощо [6, с. 142].

З політологічної точки зору, цікавим є погляд О. Єржова, який вказує на три небезпечні тенденції: а) відсутність атмосфери конструктивної взаємодії між парламентськими партіями та виконавчою владою; б) утворення непередбачуваних та непрогнозованих альянсів з метою досягнення тимчасової тактичної політичної мети; в) переорієнтація активності політичних партій з представництва суспільних інтересів на «тіньову кооптацію» у структури виконавчої влади [7, с. 594].

Ми цілком погоджуємося зі всіма цими аргументами. Справді важко сперечатись з тим, що до

сьогодні партійна складова в реалізації політичної влади перебуває на низькому рівні. Але причини такого незначного впливу партійних лідерів на процес формування та реалізації політичної влади слід шукати не лише у “молодості” партійної системи. Фактично, питання, яке необхідно сформулювати, як справедливо відзначає А. Француз, звучить таким чином: чи справді в Україні створено необхідні організаційні та правові умови для активної участі політичних партій у процесі реалізації державної влади та представницьких функцій? [8, с. 262] Нам видається, що ні, якщо розглядати дану проблему більш широко. Наприклад, у контексті відміни політреформи 2004 р., згідно з якою Україна ставала парламентсько-президентською республікою, що автоматично означало зростання ролі партій як головних суб’єктів електоральної та законодавчої політики.

З 2010 р. знову повернулись до президентсько-парламентської форми правління, що означає звуження можливостей впливу партій на процеси демократизації в країні. Тепер Верховна Рада перестала бути тим органом державної влади який формує уряд, тобто контролює виконавчу владу. Вирішальне слово в призначенні уряду віднині належить президентові та його адміністрації. Відтак, зменшується значущість ролі ВР, діяльність якої ґрунтується на партійній дисципліні, що консолідує її за принципом: “більшість – влада – відповідальність” та “меншість – опозиція – контроль”.

Суть повернення до Конституції зразка 1996 року можна коротко окреслити наступним чином: суб’єктом формування уряду стає Президент, який вносить на затвердження Верховною Радою кандидатуру прем’єр-міністра та одноосібно приймає рішення про його відставку; коаліція депутатських фракцій та фракційне об’єднання депутатів стають не обов’язковими; президент отримує широкі повноваження у сфері виконавчої влади, зокрема право скасовувати постанови та розпорядження Кабінету Міністрів (за Конституцією 2004 року він право лише зупиняти їхню дію з одночасним зверненням з цього приводу до КСУ). Верховна Рада ж отримує єдиний засіб контролю над виконавчою владою - прийняття резолюції недовіри Кабінету Міністрів, що має наслідком його відставку (у новій редакції ст. 113 Конституції України, зокрема, скасоване положення, що Кабінет Міністрів керується у своїй діяльності постановами Верховної Ради). В результаті політреформи відбулось повернення від парламентсько-президентської до президентсько-парламентської форми правління. Доцільність скасування політреформи з погляду правлячої в Україні політичної сили, на думку політологів, мотивувалася її прагненням зберегти контроль над виконавчою владою в результаті можливої зміни співвідношення сил у Верховній Раді на парламентських виборах 2012 року [9].

Відзначимо, запровадження політичної реформи у 2004 році зробило парламент центральним інститутом політичної системи. Політичні партії, відповідно до ст. 83 Конституції України, були зобов’язані протягом одного місяця «за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій» сформувати коаліцію депутатських фракцій, до якої мала увійти більшість від конституційного складу Верховної Ради. Коаліція, у свою чергу, вносила Президенту пропозиції щодо кандидатури прем’єр-міністра та складу Кабінету Міністрів. Дана норма зобов’язала політичні партії, представлені у парламенті, йти на контакт одна із одною, шукаючи компромісу щодо урядових посад. Відсутність чітких законодавчих механізмів та, щонайголовніше, політичних традицій регулювання цієї процедури, однак, спричинила цілий ряд політичних криз, найбільшою із яких була криза 2006-2007 рр., наслідком якої був достроковий розпуск Верховної Ради V скликання.

Скасування політичної реформи, на думку експертів, є кроком назад у розвитку української партійності. Безпосередні наслідки рішення Конституційного Суду для інституту політичних партій є наступними.

По-перше, скасування п. 6 ст. 81 Конституції України, згідно з яким невходження народного депутата, обраного від політичної партії, до складу депутатської фракції цієї партії чи вихід із неї, має наслідком припинення його повноважень за рішенням політради даної партії, фактично робить непідконтрольною партії поведінку депутата, нівелюючи роль її керівного центру. Це породжує певну колізію між статусом депутата як основної одиниці парламентського процесу та пропорційною виборчою системою, що передбачає участь партій у виборах та формування депутатських фракцій.

По-друге, скасування ч. 6-10 ст. 83 Конституції, згідно з якими у Верховній Раді формується коаліція депутатських фракцій, що призведе не лише до розриву зв’язку між партіями та виконавчою владою, але й між партіями та суспільством в цілому, оскільки партії за таких умов вже не можуть розглядатися як суб’єкти політичної відповідальності. Прогнозованим наслідком цього розриву стане

загальне зниження довіри до політичних партій.

По-третє, наслідком відміни політреформи є втрата чітких критеріїв визначення парламентської опозиції. Якщо в роки її дії опозиційними партіями були всі ті, що не входили до складу коаліції, то сьогодні розрізнення влади та опозиції можливе хіба на основі ставлення до президента. Після скасування політреформи Верховна Рада ухвалила зміни до регламенту, за якими існування коаліції та опозиції взагалі не передбачено. Опозиція, таким чином, позбавлена всіх прав, зокрема права на обов'язковий розгляд своїх питань на пленарних засіданнях [10].

По-четверте, на політичні партії в Україні мають значний вплив фінансово-промислові групи, які є основним джерелом їх фінансування. Можливість партій брати участь у заміщенні урядових посад перетворювала їх на лобістські групи своїх ФПП. За умови формування уряду президентом, увага ФПП зупиниться на ньому та його найближчому оточенню, що відсуне партії на другий план їх інтересів.

По-п'яте, відміна політреформи негативно відіб'ються на статусі малих парламентських партій, що втратять свою «золоту акцію» при визначенні партійно-політичної конфігурації.

По-шосте, відсутність у політичних партій необхідності йти на компроміс та поступатися своїми політичними позиціями в процесі формування коаліції не сприятиме скороченню ідеологічної дистанції між ними, а також негативно вплине на розвиток центристських партій. Використовуючи підхід Дж. Сарторі, можна передбачати перехід в майбутньому від багатопартійної системи поміркованого плюралізму до багатопартійної системи поляризованого плюралізму (хоча слід зазначити, що консенсусний потенціал українських партій і під час дії політреформи залишався вкрай низьким).

По-сьоме, сьогодні фактично доконаним фактом є повернення до напівмажоритарної (змішаної) виборчої системи, яка була запроваджена на місцевому рівні змінами до Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», що були внесені Верховною Радою в липні 2010 року. Як відомо, частиною політичного компромісу, яким була політреформа, стало запровадження пропорційної системи виборів депутатів Верховної Ради. Пропорційна система на виборах до місцевих рад (окрім сільських та селищних) була введена ще до «Помаранчевої революції» в квітні 2004 року. Апробація змішаної виборчої системи на місцевому рівні фактично є прелюдією до її наступного поширення на парламентський рівень. Використання подібної формули веде насамперед до послаблення опозиційних партій, оскільки влада отримує дієві важелі маніпуляції та використання адмінресурсу в одномандатних округах, що дозволяють їй легко проводити «своїх» кандидатів (це є особливо помітним в центральних та північних областях, ідеологічні преференції яких є менш чітко детерміновані, ніж на заході та сході України). Прикладом, який свідчить те, що напівмажоритарна система послаблює опозиційні партії та вигідна насамперед владі, є парламентські вибори 2002 року. Тоді, нагадаймо, що в загальнодержавному багатомандатному окрузі перемогу здобула опозиційна «Наша Україна», яка, однак, опинилася в меншості за підсумками голосування за мажоритарних кандидатів.

Наведені експертами правові та політичні наслідки скасування політреформи для інституту політичних партій впливають із суті повернення до Конституції 1996 р.

У контексті загальноукраїнського розвитку партійного лідерства необхідно зауважити, що наразі потреби політичного процесу в Україні передбачають удосконалення правової бази функціонування політичних партій, інтенсивну зміну кадрового складу партійних інституцій, становлення нового стилю політико-адміністративних відносин, які повинні забезпечити перехід до якісно іншої моделі організації державної влади. Це неможливо без глибокого наукового осмислення специфіки діяльності політичних партій та їх лідерів у системі державно-владних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панарин А.С. Политология / Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова / А.С.Панарин. — М.: Проспект, 2003. — 448 с.
2. Вебер Макс. Избранное. Образ общества / Макс Вебер. — М.: Юрист, 1994. — 702 с.

© *Наумкіна С.М.*

3. Дмитренко М. Політична система Україна: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції [Тексти] / М. А. Дмитренко: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ін-т оператив. діяльн. та держ. безпеки. — К.: Знання України, 2008. — 544 с.
4. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації. — К. 2008. — 416 с.
5. Політичний клас у сучасній Україні: специфіка формування, тенденційності розвитку. / [За заг. ред. Ф. М. Рудича]. — К.: Парламентське вид-во, 2010. — 336 с.
6. Француз А. И. Конституційно-правові основи демократичного розвитку політичної системи сучасної України (концептуальний та нормативний аналіз). К.: Логос, 2006. — 516 с.
7. Єржов О. В. Політичні партії і становлення демократії: політико-правові аспекти участі політичних партій у виборчому процесі // Держава і права: Зб. наук. Праць. Юридичні і політичні науки. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — Вип. 19. — с. 592—599.
8. Француз А. И. Конституційно-правові основи демократичного розвитку політичної системи сучасної України (концептуальний та нормативний аналіз). — К.: Логос, 2006. — 516 с.
9. Ланюк Євген. Відміна політреформи та майбутнє української партійної системи — Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4811>
10. Там само.

Наумкіна С.М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 321.7: 364.462 (477) 043.5

ТРАЕКТОРІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті розглядаються основні концепції суспільно-політичного розвитку України в контексті світового політичного процесу та траєкторія їх практичного втілення.

Ключові слова: модернізаційні процеси, демократичний транзит, традиції, патерналізм, цивілізація, політичний процес.

ТРАЕКТОРИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются основные концепции общественно-политического развития Украины в контексте мирового политического процесса и траектория их практического воплощения.

Ключевые слова: модернизационные процессы, демократический транзит, традиция, патернализм, цивилизация, политический процесс.

TRAJECTORY OF SOCIO-POLITICAL DEVELOPMENT OF MODERN UKRAINE

Basic conceptions of social and political development of Ukraine in the context of world political process and trajectory of their practical embodiment are examined in the article.

Keywords: modernization processes, democratic transit, tradition, paternalism, civilization, political process.

Специфікою аналізу основних детермінант модернізаційних процесів українським суспільствознавством, з точки зору автора статті, слід вважати порівняно меншу зацікавленість процесом вироблення абстрактних схем політичного розвитку та більшу акцентуацію на суто національних проблемах. Приблизно з середини ХХ століття, спочатку діаспорні, а згодом і власне вітчизняні автори зосереджували свою увагу на дослідженні феномену української політичної традиції, з'ясуванні її окремих складових, аналізі регіональних інваріантів політичної поведінки українців тощо, що деякою мірою підтверджує тезу про перебування українського суспільствознавства в культурному полі європейської аналітичної традиції.